

ТЭАРЭТЫКА-МЕТАДАЛАГІЧНЫЯ АСНОВЫ ФАРМІРАВАННЯ МАСТАЦКАГА ВОБРАЗА

У артыкуле даецца азначэнне паняцця *мастацкі вобраз*, вызначаецца яго роля ў мастацтве. Даследуюцца асаблівасці фарміравання і ўспрымання мастацкага вобраза ў сістэме мастацтваў, вылучаюцца характэрныя рысы вобраза.

Ключавыя словы: *мастацкі вобраз, традыцыйны вобраз, мастацтвазнаўчае паняцце, адлюстраванне рэчаіснасці, мастацкае ўвасабленне.*

The article contains definition of a notion 'artistic image', identifies its role in the art, analyzes peculiarities of its formation and perception in the system of art, singles out typical traits of such an image.

Сучаснае мастацтва ўяўляе сабой складаны і разнастайны працэс, які ўвесь час змяняецца, набывае новыя формы, жанры, плыні і кірункі. Але ўсё мастацтва – ад вытокаў да нашых дзён – не можа існаваць без мастацкага вобраза, які ўзнікае ў задуме мастака, увасабляецца ў створаным ім творы і працягвае сваё існаванне ва ўспрыманні рэцыпіента (гледача). Менавіта вобраз адрознівае мастацтва ад іншых формаў адлюстравання і спазнання рэчаіснасці: навуковага, сацыяльнага, рэлігійнага і г. д. Мастацкі вобраз – адна з асноўных і найбольш складаных катэгорый сучаснага мастацтва. Гэты тэрмін сёння шырока ўжываецца ў навуковай практыцы, але ў той жа час адсутнічае тэарэтычная пэўнасць у яго тлумачэнні, не выяўлены спецыфіка і ўласцівасці вобраза ў розных відах мастацтва. Сучаснае даследаванне мастацтва непарывна звязана з паняццем мастацкага вобраза, якое з'яўляецца ключавым для разумення і ўспрымання мастацкага твора ва ўсіх відах мастацтва.

Сярод актуальных праблем сучаснага мастацтвазнаўства, што патрабуюць свайго вырашэння, можна вылучыць праблемы тэарэтычнага характару. Да іх адносіцца і праблема вызначэння мастацкага вобраза.

Паняцце мастацкага вобраза разглядалася сучаснымі даследчыкамі ў галіне філасофіі, эстэтыкі, псіхалогіі і практычна не аналізавалася з пункту гледжання мастацтвазнаўства. Складанасць вызначэння гэтага паняцця заключаецца таксама ў тым, што ў культуры канца ХХ – пачатку ХХІ ст. феномен мастацкага вобраза ў значнай ступені звязаны з выкарыстаннем вобраза, створанага адначасова ў межах розных форм і відаў мастацтва.

Мэта артыкула – выявіць тэарэтыка-метадалагічныя асновы фарміравання мастацкага вобраза ў мастацтве.

Асновы даследавання мастацкага вобраза былі закладзены яшчэ ў эпоху Антычнасці ў філасофскіх вучэннях Платона і Арыстоцеля, а потым у класічных працах І. Канта, Г. Гегеля, А. Лосева.

У ХХ ст. мастацкая вобразнасць падвяргалася аналізу з пункту гледжання эстэтыкі, псіхалогіі, сацыялогіі, а таксама мастацтвазнаўства такімі даследчыкамі, як Ю. Бораў, В. Ванслаў, Х. Г. Гада-

мер, М. Каган, Б. Мейлах, К. Гаранаў, І Цуньго, Се Цін і інш. Але ў той жа час, як адзначае К. Гаранаў, “кожны, хто спрабуе ахапіць мастацкі вобраз як цэласную праблему, пераконваецца, што фактычна прадметам яго аналізу з'яўляецца нейкая інварыянтная сутнасць мастацкай свядомасці, якая пры гэтым праяўляецца заўсёды гістарычна, заўсёды ў змяненні, таму што сама ёсць пэўны сацыяльны працэс” [1, с. 16].

Мастацкі вобраз – першааснова любога мастацкага твора, ён уяўляе сабой спосаб асваення і пераўтварэння рэчаіснасці, характэрны выключна для мастацтва. Мастацкі вобраз – асаблівы аспект жыцця, яго прыродзе ўласціва багацце жыццёвай цэласнасці [1, с. 18]. Для выражэння вобраза мастак (музыкант, акцёр, рэжысёр і г. д.) выкарыстоўвае характэрныя для кожнага віду мастацтва сродкі выразнасці – колер, святло, каларыт, малюнак, перспектыву, гук, тон, рытм, гармонію, пластыку, маштабнасць, мізансцэну, міміку, кінамантаж, буйны план, ракурс, – якія і служаць асновай яго фарміравання. Абапіраючыся на матэрыял і адштурхоўваючыся ад адлюстраваных у дадзеным вобразе асаблівасцей узаемадзеяння чалавека і навакольнай рэальнасці, у кожным відзе мастацтва вобраз набывае сваю асаблівую структуру і сэнс. Так, мастацкі вобраз у архітэктуры і дэкаратывуна-прыкладным мастацтве статычны, у харэаграфіі – дынамічны, у жывалісе – выяўленчы, у музыцы – інтанацыйны і г. д. “Вобраз... вынік і ідэальная форма адлюстравання прадметаў і з'яў матэрыяльнага свету ў свядомасці чалавека... Матэрыяльнай формай увасаблення вобраза выступаюць практычныя дзеянні, мова, розныя знакавыя мадэлі. Па змесце вобраз аб'ектыўны ў той меры, у якой ён адэкватна адлюстроўвае прадмет” [2, с. 920].

Сучасныя даследаванні ў галіне мастацтвазнаўства цесна звязаны з паняццем *мастацкі вобраз*, якое з'яўляецца вызначальным “для разумення любога мастацкага твора ў любым відзе мастацтва” [3, с. 179].

Адно з найбольш універсальных азначэнняў мастацкага вобраза дае “Вялікая Савецкая Эцыклапедыя”: “Мастацкі вобраз – усеагульная катэгорыя мастацкай творчасці, форма інтэрпрэ-

тацыі і асваення свету з пазіцыі пэўнага эстэтычнага ідэалу шляхам стварэння аб'ектаў з эстэтычным уздзеяннем. Мастацкім вобразам таксама называюць любую з'яву, што творча ўзнаўляецца ў мастацкім творы. Мастацкі вобраз – гэта вобраз ад мастацтва, які ствараецца аўтарам мастацкага твора з мэтай найбольш поўна раскрыць апісаную з'яву рэчаіснасці” [4, с. 387].

Мастацкі вобраз валодае складанай, шматграннай структурай, дзе адлюстроўваецца ўсё багацце быцця і свядомасці чалавека. Вобраз – катэгорыя гістарычная, ён можа змяняцца ў працэсе развіцця мастацтва, надзяляцца новым сэнсам, набываць характэрныя рысы розных стыляў, кірункаў, плыняў. Мастацкія вобразы, з аднаго боку, знаходзяць шырокую вядомасць, а з іншага, набываючы дадатковыя, новыя сэнсы, паступова аддзяляюцца ад аўтара і культуры, якая іх спарадзіла. Значны ўплыў на фарміраванне мастацкага вобраза робіць жанравая прырода твора. У адным жанры ён можа падавацца як чалавек, у другім – як вобраз прыроднага ці жывёльнага свету, у трэцім – як прадмет, у чацвёртым жанры здольны аб'ядноўваць дзеянні чалавека ў навакольным асяроддзі. Мастацкі вобраз можа ўспрымацца як цэласны твор мастацтва, але ў той жа час можа быць і часткай, асобным кампанентам твора; асобныя вобразы могуць складаць цэлае новага вобраза.

Вобразнасць – неад'емная ўласцівасць мастацтва, калі няма мастацкага вобраза, няма і самога мастацтва. Мастацкі вобраз грунтуецца на непасрэдным і глыбокім веданні жыцця, уменні тыпізаваць і ў той жа час эстэтычна ўспрымаць навакольны свет і ўздзейнічаць на пачуцці чалавека. Менавіта сіла ўздзеяння мастацкага вобраза вызначаецца яго эстэтычнымі якасцямі. Разам з тым мастацкі вобраз “не з'яўляецца механічным злёпкам знешняй рэальнасці або копіяй якога-небудзь адзінкавага аб'екта” [5, с. 399]. У мастацкім вобразе перадаецца не толькі пэўны факт, але і яго сэнс, выяўляецца абагульненне. Найбольш высокі ўзровень абагульнення характэрны для традыцыйнага мастацкага вобраза, фарміраванне якога вызначаецца гісторыка-культурнымі ўмовамі развіцця краіны, грамадства, менталітэтам народа, канкрэтнай эпохай, стылем, і такі вобраз захоўвае найбольшую ступень абагульнення і сваё значэнне для наступных пакаленняў. Традыцыйныя вобразы, як правіла, запазычваюцца са скарбніцы сусветнай культуры. Яны адлюстроўваюць вечныя ісціны калектыўнага досведу людзей у розных сферах жыцця: рэлігійнай, філасофскай, сацыяльнай і інш. Традыцыйныя вобразы статычныя і ўніверсальныя. У той жа час мастацкі твор з цягам часу (праз стагоддзе ці болей пасля яго стварэння) можа ўспрымацца зусім не так, як яго ўспрымалі сучаснікі і нават сам аўтар. Сэнс мастацкага воб-

раза раскрываецца толькі ў пэўнай камунікатыўнай сітуацыі, і канчатковы вынік такой камунікацыі залежыць ад асобы, мэтаў і нават імгненнага настрою чалавека, які сутыкнуўся з ім, а таксама ад канкрэтнай культуры, да якой ён належыць.

Мастацкі вобраз – гэта выява рэчаіснасці ў мастацтве, якая спалучае ў сабе рэальную карціну і абагульненне, выраз тыповых, істотных рыс адлюстраванай з'явы. Мастацкі вобраз уяўляе сабой адзінства аб'ектыўнага, гэта значыць рэчаіснасці, адлюстраванай у мастацкім вобразе, і суб'ектыўнага – адлюстравання асобы мастака, сацыяльных, гістарычных, культурных з'яў эпохі, нацыянальных рыс, асаблівасцей таленту і г. д. Любы мастацкі вобраз змяшчае індывідуальныя рысы аўтара, традыцыйны мастацкі вобраз абапіраецца на традыцыі, якія складваліся стагоддзямі, і менталітэт народа. Традыцыйны мастацкі вобраз грунтуецца на гістарычным аналізе і сінтэзе многімі пакаленнямі вялікай колькасці жыццёвых з'яў, ён заўсёды абагульняе істотныя ўласцівасці жыцця ў індывідуальнай эстэтычнай форме. Менавіта з традыцыяй, якая склалася на працягу тысячагоддзяў, звязана трактоўка традыцыйнага мастацкага вобраза ў кітайскім нацыянальным тэатры. Глядач сілаю ўяўлення дапаўняе і канкрэтызуе тое, што адбываецца на сцэне, калі спектакль не афармляецца дэкарацыямі, бутафорыяй; на сцэне адначасова можа разыгрывацца некалькі сцэн, якія па змесце п'есы адбываюцца ў розны час і ў розных месцах. Традыцыйны мастацкі вобраз адлюстроўвае нацыянальны характар народа і выяўляе яго спецыфічныя рысы. Дзякуючы стварэнню і захаванню традыцыйнага мастацкага вобраза аўтар твора раскрывае праўдзівую, тыповую карціну жыцця, яе заканамернасці, яе разнастайнасць. У працэсе тыпізацыі мастак адбірае і асэнсоўвае жыццёвы матэрыял і на яго аснове стварае цэласны, эмацыйна-дзежны мастацкі вобраз. У асобных відах мастацтва (жывапіс, скульптура, графіка, літаратура) працэс нараджэння вобраза адбываецца праз успрыманне рэчаіснасці, яе ўсведамленне.

У адрозненне ад традыцыйнага мастацкага вобраза, аўтарскі вобраз перадае сучаснікам і наступным пакаленням эмацыйна-асобнае стаўленне да рэчаіснасці, а сам вобраз раскрываецца праз пачуццёва ўспрыманую форму. “Аўтарскія мастацкія вобразы ўяўляюць сабой прадмет адлюстравання рэчаіснасці ў свядомасці мастака, падмацаваны жыццёвай пазіцыяй”, – адзначае Я. Пеніёнжэк [6, с. 80].

Любы мастацкі вобраз грунтуецца на выяве: у жывапісе, скульптуры, графіцы, тэатры, кінематографіе яна непасрэдна прадметная, бачная, пластычная, у літаратуры і музыцы – ускосная, створаная матэрыялам (словам, гукам) апасродкавана, яна абапіраецца на ўяўленні мастака, а

потым і глядача, і крытыка. У літаратуры і музыцы мастацкі вобраз не патрабуе прамога плас тычнага, матэрыяльнага ўвасаблення выяўлен чых элементаў. Ён не паўстае непасрэдна ў словах ці гуках. Быццё мастацкага вобраза пераходзіць у стадыю духоўнасці, ён звяртаецца да ўнутранага свету, настрою аўтара, глядача і нараджае ў нашай свядомасці новыя ўяўленні, заснаваныя на эмацыйным стане. Музычны і літаратурны воб раз – гэта працэс. У галіне выяўленчага мастацтва сапраўдны твор не абмяжоўваецца толькі вы явай. Мастацкі вобраз, які фарміруецца на аснове выявы, успрымаецца глядачом не адлюстравана, а непасрэдна-пачуццёва, і менавіта ў свядомасці глядача ён атрымлівае сваё заканчэнне.

У тэатральным мастацтве вобраз ствараецца канкрэтным выяўленчым шэрагам. Сцэнічнымі элементамі аўтар малюе тое, што ён хоча данесці да глядача. Кожны тэатральны вобраз спараджае ў нашай свядомасці цэлы комплекс асацыяцый, ін дывідуальных уяўленняў, перажыванняў, але для глядача ён існуе дзякуючы ўвасабленню на сцэне выразнымі сродкамі тэатральнага мастацтва. Мас тацкі вобраз у тэатры можа быць выяўленчым, ён валодае пластычным, гукавым, матэрыяльным складнікамі, а таксама мае духоўную частку.

Мастацкі вобраз у кінамастацтве злучае ры сы выяўленчасці і сродкі выразнасці, уласцівыя як выключна кіно (мантаж, ракурс, план, кадры і г. д.), так і сінтэтычнай прыродзе тэатральнага мастацтва. Кінаобраз пераўтвараецца творчай свядомасцю мастака і ўвасабляецца ў іншым ма тэрыяле, раскрывае сутнасць жыцця праз па чуццёва ўспрыманую форму фільма.

Такім чынам, *мастацкі вобраз* – адно з самых шматгранных і складаных мастацтвазнаўчых паняццяў. Яго эвалюцыя ўяўляе сабой цэласны

працэс і цесна звязана з развіццём культуры і грамадства ў цэлым, са светапоглядам і света ўспрыманнем аўтара і ацэнкай мастацкага твора як крытыкай, так і рэцыпіентам. Успрыманне твора мастацтва робіць вобраз усеагульным зда быткам, а творы мастацтва, якія сталі шэдэўрамі, характарызуюцца багаццем, арыгінальнасцю і сілай мастацкага вобраза і моцна ўплываюць на фарміраванне ідэйна-пачуццёвага свету людзей. Мастацкі вобраз з’яўляецца формай і спосабам засваення, адлюстравання, спазнання і ацэнкі рэ чаіснасці ў мастацтве, выказвае духоўны змест і мастацкія ідэі. У сучасным мастацтве, што ўяўляе сабой шматузроўневы працэс са складанай сінтэ тычнай прыродай, мастацкі вобраз набывае ры сы і ўласціваасці розных відаў і жанраў мастацтва і патрабуе асаблівага разумення ў творы.

Пераклад з рускай мовы.

Спіс літаратуры

1. Горанов, К. Художественный образ и его истори ческая жизнь / К. Горанов; под общ. ред. Л. Р. Мариуполь ской. – М. : Искусство, 1970. – 520 с.
2. **Образ художественный** // Советский энциклопеди ческий словарь. – М. : СЭ, 1981. – 1600 с.
3. Демин, Г. С. Художественный образ в живописи / Г. С. Демин // Вестник Тюменского государственного уни верситета. – 2011. – № 10. – С. 179 – 185.
4. **Художественный образ** // Большая Советская Эн циклопедия. – М. : БСЭ, 1988. – Т. 19. – 420 с.
5. **Образ художественный** // Аполлон. Изобразительное и декоративное искусство. Архитектура : термин. словарь / под общ. ред. А. М. Кантора. – М. : Эллис Лак, 1997. – 736 с.
6. **Пенионжек, Е. В.** Структура художественных обра зов как предмет искусства / Е. В. Пенионжек // Междунар. науч.-исслед. журнал. – 2013. – № 4 – 3 (11). – С. 79 – 80.

Ся ГАЛЯН,

аспірант Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 25 мая 2016 г.

КАЛЯНДАР ПАМЯТНЫХ ДАТАЎ І ЮБІЛЕЙНЫХ ДЗЁН на 2016 год КАСТРЫЧНІК

Заканчэнне. Пачатак на с. 6, 41.

25 кастрычніка – 80 гадоў з дня нараджэння Віктара Турава (1936 – 1996), кінарэжысёра, народнага артыста Беларусі, народнага артыста СССР

75 гадоў з дня нараджэння Любові Каспорскай, спявачкі, педагога, народнай артысткі Беларусі

27 кастрычніка – 105 гадоў з дня нараджэння Міколы Лобана (1911 – 1984), пісьменніка, мовазнаўцы, заслужанага работніка культуры Беларусі

28 кастрычніка – 70 гадоў з дня нараджэння Віктара Клімчука, рэжысёра, заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі

70 гадоў з дня нараджэння Любові Сцяпанавай, мастачкі

29 кастрычніка – 70 гадоў з дня нараджэння Ніны Мячкоўскай, мовазнаўцы

30 кастрычніка – 80 гадоў з дня нараджэння Генадзя Цыхуна, мовазнаўцы

31 кастрычніка – 145 гадоў з дня нараджэння Мікалая Папова (1871 – 1949), рускага рэжысёра, драматурга, за служанага артыста Беларусі

80 гадоў з дня нараджэння Івана Хоміча (1936 – 1992), скульптара

70 гадоў з дня нараджэння Святаслава Федарэнкі, мастака

* * *

155 гадоў таму нарадзіўся Дзмітрый Лапо (1861 – 1936), беларускі і расійскі пісьменнік, грамадскі дзеяч

90 гадоў таму заснаваны Дзяржаўны яўрэйскі тэатр Беларусі. Існаваў у Мінску да красавіка 1949 г.

25 гадоў таму пачаў выходзіць навукова-тэарэтычны і грамадска-публіцыстычны часопіс “Беларуская думка”

25 гадоў таму пачала выходзіць штоднёвая поўнака лярвая грамадска-асветная газета “Культура”

Паводле картатэкі БДАМЛМ.